

הסיפורים הארצישראליים ליגאל מוסינזון

מסתי בחינות בעיקר מעניין אותי קובץ הסיפורים הזה (למוסנזון). הקורא מוצא לפניו סופר צעיר, בעל כשרון, וזהו כבר דבר לא כל כך שכיח. אבל דווקא משום כך, הואיל וניתן לנו בזה ענין לענות בו, קשה להשתיק את השאלה, המתעוררת מאחורי הסיפורים, כביכול: שאלה זו חור זה את שדה הסיפורי של המחבר ומגמת פניה לטיב הסיפור הארצישראלי הכפרי בכ"ל. מהן אפשרויותיו הרוחניות? האם נתגבשו חיינו בכפר הארצישראלי, בקיבוץ ובמושבה עד שבאמת כבר הם יכולים לשרש מש כחומר גלמי בשביל היצירה האפית? עצם העובדה, שנכתבו המון ספרים — אינה אומרת ולא כלום. כמו כן מחובת המבקר שלא לחוס על רגשי האמביציה של מפלגה זו או אחרת, ששוב גילתה את הסופר הדגול, "השואב מן ההווה רב-הפנים של הכפר והעיר, היחיד והקיבוץ" — אחי רי יסוד המאבק בחבלי הכיבוש ובמשמר ההגנה, בעמידה הנפשית של הדור הארצי-ישראלי —

פה חסר עומק האספקלריה, הממד השלישי של היצירה, שבלעדיו הכל מרפף באויר. בלי מסורת אפילו מוסרית, בת מאות שנים, חסר העיקר, אותה תהום של השתלשלות הענינים, שהם הרבה יותר עתיקים מגבוריהם הזמניים. בכל יצירה אפית גדולה מורגשת נשימת הדורות. הנסיך החדש, המהסס עוד בכל המובנים מגין לו העומק?
בוא וראה: היצירות האפיות הגדולות של ספרותנו, הסיפור של מנדלי, של עב"ן, בורלא או הזר יונקים עוד מחיי הגור לא העתיקים, הן המסורת האירופית, הן המסורת העתיקה של יהודי המזרח. (היור שבת בגנים, "כיסופים" וכו'). אבל הסיפור הארצישראלי, הביטוי של החיים המיוחדים, זהו דבר מאד מאד פרובלמאטי! מבחינה זו, ניזון "תמול שלשום" לעצונו מאגרגיות הרוחניות של תרבות הגולה. סיפוריו של מוסינזון, שכמה מהם מערדים על כשרון, הניעו אותי לרמוז על אחת הבעיות העיקריות, הקשורות בגיונות לע"ז צוב הסיפור הארצישראלי.

התענינות הקורא גם בנושא הפשוט ביותר, והיכולת האמנותית ורק היא הנותנת. אני מצטער גם להודות, שלא נראה לי ההכרה האמנותית של הסיפור "ליל שרבי". השתפכות ארזות זו של אשה, שבצלה משרת צבא, לפני גבר שני, האוירה המיוחדת בינה לבין, לפרסם כאלה הדיועים מני או אינו מוסיף מוסנזון שום גוון חדש. כמו כן נלאינו לשמוע על הגבר "הגודניק" המוסרי, היוצא לכבוש את יצ"ר חמש דקות אחרי שתים עשרה. והענין מיותר על אחת כמה וכמה אחרי שנושא דומה מופיע בסיפור החשוב "מתתיהו שץ". בכלל לא טוב עשו יועציו של מוסינזון שהניעו אותו לפרסם את כל הסיפורים. די כבר שנים מספורו החדשים יצאו ב"ל" קוט הרעים, הסובל דרך אגב משאיפות מופרזות למקוריות, בשעה שהוא מגלה לנו בין כמה דברים הראויים לשימת לב, מגלויי האכספראסיניזם שלפני עשרים וחמש שנים.

כן, אבל כל זה אינו מענין אותנו. דברים דומים אפשר לקרוא כמעט על גבי כל מעטפה של סיפור חדש, בלי שהצליחו להחליש את פסקונו העיקרי: האם האיות האמנותית מצדיקה את הופעתם של כל הספרים האלה? ויש שקצר המצע מהשתרע ואנו עדים לחדגוניות של נושאים מסוימים, לסטראוטיפיות של מצבים נפשיים, ואפילו האישיות כאילו הועברו מסר-פור לסיפור, ואנחנו שואלים את עצמנו: האם לא קראנו תיאור דומה כבר אצל מי כאל לוי, שלמה רייכנשטיין ואפילו אצל יצחק שניברג? אינני מתכוון פה להשוות מה שלא ניתן להשוואה. אין שמץ של טפק, שבשרונו של מוסינזון עולה על זה של מ. לוי, כמו שמאידך גיסא קיים עוד הבדל גדול בין סיפורי מוסינזון ובין היכר לת האמנותית הגדולה והמתורבתת של סיפורי שניברג, אבל קיימת פה בעיה משורית, שכוחה יפה גם לבני כמה מספוריו של שניברג, תיאורי ההווי הכפרי שלנו מסתפקים ברוב המקרים בציון האוירה הידועה כבר בין כך וכך פחות או יותר. אנו חסרים ביצירות אלה, שלפעמים אינן חורגות מהמסגרת של שרטוטים, את הע"ליליה המרתקת, את החדפעמיות של החויה, את החידוש בתפיסת תופעות החיים. ראוי לציין, שחולשות אלה מתבאזות בעיקר בנסיגות אמנותיים, שנושאים החיים המיוחדים שלנו, החיים המשורשים בקרקע המולדת.

למוסנזון כשרונות. אבל עליו עוד הרבה ללמוד. בעיקר משגיאותיו. נתחיל בהן. חבל שהמחבר משתדל להיות אקטואלי מדי. בכל הוא מנסה את כוחותיו. הסיפור הראשון "אפר" מתימר לתת ביטוי אמנותי לזוויות זמנני. נטרפה עליה דעתה של סופר ניה על מה שאירע לאמה בגולה, על מה שאירע לנו כולנו. השרפה המתפרצת מסמלת כביכול את מצב האומה. אבל גדול הנושא ועולה על כוחותיו האמנותיים של מוסינזון. "הכל גשרף. רק אפר נשאר. אפר. גם אתה אינך אלא אפר. כולנו שרידי שריפה גדולה — וגם אמה גשרפה..." (17) נכון, אבל זאת היא ריטוריקה גבוהה ותו לא. קביעת עובדות בלי שמץ של העלאת הענינים לממד אמנותי, המרשה לנו לפי תוהו את פינו. יוגד להרבה מאלה החושבים להביא את הבשורה על מה שהיה לנו, שמעטים הם ההולמים את התפקיד של הוראציו ("המלט"). ברוב המקרים השתיקה יאה לנו. כמו כן הייתי מוותר על הסיפור "ליל סתיו", שהופיע כבר ב"קוט הרעים". החיים הם טיגופת, יח"ביי. אני מסכים בלי היסוסים, אבל לא הייתי מדבר כל כך הרבה על אמת פשוטה זו, אלא הייתי מספר יותר ואת המסקנה הפילוסופית הייתי משאיר לקורא. ברומה משעממת אותנו הפילוסופיה על הנשים, ההולמת יותר צעירים מגיל התבגרות מסר פר מבוגר. כל הווידי של הנהג, גבור הי סיפור, איזה שלל של באנאליות! ישן נושן, אין חדש! חיל עוזב את משפחתו, לוחם בכרתים, אחרי שנתיים חוזר החייל. נו — מה אתם חושבים? אבל "חידוש" זה כה ברור מראש. האשה בגדה בבצללה וב"לדיה — כן, העובדה עצמה איננה יצירה אמנותית. הכל תלוי בזה כיצד מספרים. לא כל זה מיותר: הנשים הן זונות או לא? איזו אלטרנאטיבה! אמור אתה, הנשים — מה הן בצעם — הנשים בכלל, מה הן בצעם? (23) שאלה באמת קשה וקצת עתיקה. תאמר: גרופית של שקמה — יסכים עמך. תאמר: בנותיו של השטן — יסכים עמך. תאמר: "אדם!" ילגג — "אלו דיבורים של סינופות, שאינם שווים שרון נעלי!" נכון, אבל שהיית מוסיף שאינם שווים את הנזיר שבו נכתבו ואת שחור הדפוס.

ברם, אל נשכח את העיקר: מוסינזון הוא כשרון. הוא בעל סגנון מזהיר, הוא רואה ומרגיש דברים שלא באופן רגיל, אבל כל זה, בצירוף שפתו העשירה והמוסיקאלית, מחייב אותו להיות אכזרי כלפי עצמו. אי נני יכול לשכוח את דמות הזקנה בסיפור "קורפראל זונברג". זהו תיאור יוצא מן הכלל. הרושח בין הזקנה, שבנה נהרג, ובין ילדי המושבה, זהו אחד הדברים המוצלחים ביותר שבספר. איהבנה טראגית-שדית זו בין הזקנה הישנה ובין הילדים המעוררים אותה, עולה כמעט לדרגת תוקף סמלי.

פה עולה ההשערה. אם אינה מתגלית לעינינו באופן שרילי חוקיות רבת חשיבות, אשר ליחס שבין עולם מסוים ליצירה. לא בכדי אפשר לקבוע שהיצירה הלירית, הצומחת ועולה מתוך אותו ההווי הכפרי המיוחד, אינה מגלה את ה"פרובלמטיקה" הנזכרת. ולא ייתכן גם אחי רת. הליריקה היא לפי טבעה הרבה יותר סובייקטיבית מהפרוזה. על נקלה ויא רש" אית לוותר על ההרחקה הפנימית, המהווה את היסוד הנפשי ליצירה האפית. הרומאן והנובילה הן צורות ספרותיות המניחות התפתחות תרבותית וחברתית עתיקה ומרצקת. הם ביטויים אמנותיים מאחרים, ה"פורחים רק מתוך עולם ישן ועשיר. הרי מאן והנובילה מופיעים בסוף ש"ל ש"ל ה"תפתחות מסוימת. דון קי שוט" מסכם את ההרבות האבירית, כש"העולם נמצא כבר מעבר לה. הרומאנים של באלזאק וסטנדאל הם מאותות תרבות עתיקה ומושרשת, העומדת על פרשת הרכים "טאראס בולבה" לגוגול הוא ביטוי גבורי ע"ט רומאנטי של אדם מודרני, מסובך לחיוניות תוססת, התקופה עוד ראשה ורר בה בפראות המאית. "הנפשות המתות" לגוגול הן מעין "דון קישוט" של אירופה המזרחית. רומאן גאוני זה מגלה רק את האנאכרוניזם של רוסייה הפוידאלית בתקופת הקאפיטאליזם הבורגני.

הסיפור "יורה" הוא שרטוט לא רע, אבל לא למעלה מזה. דבר כזה אי אפשר לכנות בשם סיפור, אף שהמחבר מנסה להכניס מין גימת מסתורין אשר ליחס שבין אדם לכוחות הטבע, אבל בולט רק רצון המחבר "והדמעה אולי אינה אלא אחת הסיפות של הורה, השוכר את צמאון האדמה בעמק הזה" (45).

אבל שתיקה זו אומרת יותר. זאת איננה "אימתא דציבורא" סתמית. השתיקה של ה"דועה" הצעיר, שמכר כבשות הקיבוץ כדי לקנות לו צבעים, קובעת רק את אי ההתאמה העקרונית, הקיימת בין הפרטי-היוצר ובין כל צווי קיבוצי עוור, מוכני. ופה יש טראגיקה אמיתית. הואיל ששניהם צודקים, הקיבוץ ועמרום לוי לב"סוף, כשהוא סוחב את ציוריו "וזורקם לכל עבר, הוא רק מפגין את השוני שבהשקפתו על הלחם, מהשקפתם הם: הנה, זהו הלחם שלי! הלחם! הלחם! הלחם!..." (133).

כבר דוגמאות אלה מבררות את תלותו של הרומאן והסיפור בעולם בעל מסורת עתיקה-יומין. יוצא מזה שעולם צעיר, החי סר עוד את הקוים המגובשים המגשש בחי ציאופל כדי למצוא את מקומו, אינו הקר"קע הרוחני ההולם את הרומאן ואת הסיפור.

בסיפורים "אפורים כשק", "סירה אחת קטנה", "השעה הידועה", הוצה המחבר להיכנס לתוך המעגל המר וכמעט מיואש של היחסים בין השלטון בארץ ובין הנוצר ואנשי ההגנה. הדברים ידועים ובכל זאת כדי להזכירם. שיתוף-פעולה עד להרכבה עצמית בשלבים מסוימים של המלחמה ואחר כך — מאסר בגלל נשק ההגנה ("אפורים כשק"). במומנט אמנותי חשוב מצטיין הסיפור "סירה אחת קטנה". רושם חזק עושה התיאור של שעת הפרידה. שתיקת האשה מציקה היא, "סירות קרובה לחיים מהגבר, מתמרמרת וכופרת מעומק נפשה בצורך של חיי הגבורה: "איזה חיים הם אלה? מדוע לא יסעו אחרים... הוא לא אמר: רצוני להשאיר בכית. די להטלסל".

הסיפור "מתתיהו שץ" הוא כשרון מיוזר ב"מתתיהו שץ". אשר לשלמות ולאחדות הסיפור — אין זה הסיפור המוצלח ביותר שבקובץ. אבל הוא הסיפור הרפרונטאטיבי מבחינת האפשרויות האמנותיות הסמונות עוד בנפש המחבר. כוח סיפורי מזהיר ומחונן גותן פה סימניו. אמנם הייתי במקומו של מוסינזון משתדל ללמוד ולפתח את אמנות הצמצום. לי גר" מה, שהרבה מן הריטוריקה מפריעה לגר" עין הסיפורי האמיתי של הסיפור. כמו כן פוגעת ברגשנו האסתטיסטי שה שם מלאכר" תיות הסגנון, מעין "פלפוליסטיקה" אפית. וזה מיותר לסופר בעל כשרון לשוני בולט. וזה מוזיק לעצם הפאבולה האפית, העשירה בין כך כך. טוב היה עושה מוסינזון אילו ידע לרסן את שטף שפתו והיה מרכז את העלילה בחמישים, במקום במאה ועשרה עמודים. דווקא סיפור זה הראוי לתשומת לב מיוחדת במובן החיובי, מגלה כאחד את כל הפרובלמאטיקה של הסיפור וה"רומאן הכפרי שלנו, שעליה דיברתי. כד חלבי" למשל אינו נושא אפי ולא נהיר לי (סוף בעמוד 12, טור 1)

הסיפורים הארצישראליים ליגאל מוסנזון

(סוף מעמוד 13)

לפקפק, שהסיפור „מתתיהו שץ“ בצורתו הנוכחית (אני תקוה שהמחבר יעבד אותו עוד פעם) מכיל גרעין אמנותי חשוב מאד, האומר כבוד ליכלתו של מוסינזון.

ד.

לבסוף כמה מלים „להוצאה הקיבוץ הארצי השומר הצעיר — ספרית פועלים“. רבו-תי! אתם מתנגדים בצדק גמור לקרתנות ולרוח הזעיר-בורגנית, אם כן הדבר: למה צרפתם לסיפורים של סופר צעיר וחשוב את תמונתו? ולא תמונה סתמית, אלא מש-הו איום, מגוחך, איזה שיא באפשרויות ההמצאה הקרתנית. נוסף לזה: אם אתם ממ-שיכים במסורת היפה הבורגנית לקשט את המעטפה במעין „בקורת שלכם בזעיר-אנפין ובמין ביוגראפיה קצרה של המחבר, למה אתם מדברים סתם על „יגאל?“ „יגאל הוא חניך חברת ילדים...“ נניח שזה בכלל מעניין את משהו (הייתי מיעץ לחכות לפחות ליום הולדתו החמישים) — למה הנני-מה המשפחתית הזאת? מוסנזון הוא סופר המעניין את הקורא הסתמי ולא איזה חוג של חסידים קיבוציים, וחבל „שההוצאה של השומר הצעיר“ לא דאגה יותר לצורת הספר של סופר רבי-הכשרונות.

למה הוא צריך להופיע חמש פעמים בתוך עמודים ספורים. כמו כן מיותרים אנו בח-סץ לב על „ספלי קפה“ או כוסות תה, של-הן נודעת חשיבות אפית גדולה אצל רייכנ-שטיין. אשמח מאד אם אקרא סיפור היוצא מטעם „השומר הצעיר“, שבו לא יופיע מה ש„פרויד אומר“ ואינני מבחין בין אם הוא אומר ש„הקפה עניין פסיכולוגי הוא“ (225), ובין אם יוצאי חלציו הרוחניים „הפסיכו-אנאליסטים“ להנאתם „עמדו וכינסו את ה-אנשות עדרים-עדרים...“ (228). איננו להר-סים לקבל אינספורמציות על ההשכלה של מוסנזון, הנותן לנודניק האינסלקטואלי שלו, לאריה פוקס, לצטט את „רנה דקארט או לוציאוס אציאוס סנקה“ (227). גם רחוק אני מלדרוש ממוסנזון שיחזור אתי על תורת הטיפוסים לקרצמר. כל סרק השכל-תי זה הוא מיותר וחסר טעם. אני אוטם את אזני כשאני קורא על „סובלימאציה! תחי הסובלימאציה!“ לא, אפילו כיסוד רומי אינני נכון לקבל את הדברים האלה. ובנוגע לפסיכואנאליזה יש לי כבר מזמן דעה אפי-קורסית, שמקום הולדתה היא — נה ל ל, נהלל בעמק. (לא „משמר העמק“).

זה רק דרך אגב. אבל יחד עם זה אין